

ETO: 81-112-027.21

811.211

811.214.21

811.214.58

DOI: 10.19090/hk.2025.3.49-69

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

ROSENBERG Máttyás

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Budapest, Magyarország

matyas.rosenberg@gmail.com

ORCID 0000-0002-3074-2262

A HINDI ÉS A SZANSZKRIT EREDETŰ ROMANI KÖLCSÖNZÉSEK VIZSGÁLATÁNAK ELMÉLETI ASPEKTUSAI

Theoretical perspectives of Hindi and Sanskrit loanwords
in Romani

Teorijski aspekti analize romskih pozajmljenica iz hindija
i sanskrta

A tanulmány a hindi és szanszkrit eredetű romani jövevényszavak beillesztésének elméleti és gyakorlati aspektusait vizsgálja, különös tekintettel a romanit érintő hindista-szanszkritista nyelvújítás problémáira. A kutatás áttekinti a romani nyelv lexikai bővítésének különböző stratégiáit – a helyi nyelvekből történő kölcsönzést, a belső szóalkotást, az internacionalizmusok beépítését és a hindista-szanszkritista megközelítést. Az eredmények azt mutatják, hogy a hindi és szanszkrit elemek mesterséges integrációja nem épít természetes nyelvi folytonosságra, következetlen és fonológiai/morfológiai rendszertelen. Az új lexikai elemek kiválasztása véletlenszerű, a beszélőközösségek részvétele a folyamatban pedig elhanyagolható. Az elemzés arra a következtetésre jut, hogy az ilyen típusú nyelvújítás nem támogatja a romani nyelv fenntarthatóságát, inkább nyelvi és társadalmi szakadékokat hoz létre. A romani nyelvújításnak hatékonysága érdekében a nyelvi tervezésnek a nyelvi kompetenciára, a beszélőközösségek aktív részvételére és nyelvi autonómiájára kell épülnie.¹
Kulcsszavak: romani nyelv, hindi nyelv, szanszkrit nyelv, kölcsönzés, korpusztervezés

¹ Szeretnék köszönetet mondani Karácsonyi Krisztinának, aki konstruktív reflexióival, kérdéseivel és pontos megjegyzéseivel jelentősen hozzájárult tanulmányom végleges formájának kialakításához.

Bevezetés

A romani az indoeurópai nyelvcsalád indoárja ágába tartozó, erős balkáni hatást mutató újind nyelv és egyben az egyetlen olyan ind nyelv, amelyet a középkortól kizárólag az indiai szubkontinensen kívül beszélnek (Friedman 2000; Matras 2006). A legóvatosabb becslések szerint is több mint 3,5 millióan beszélnek a romanit Európában, a világ többi részén élő beszélők száma pedig meghaladja a félmilliót (Matras 2002). Tényleges számuk ennél jóval magasabb lehet, hiszen a cigány közösségek, hasonlóan más nyelvi kisebbségekhez, részben a nyelvészeti kutatásokban is láthatatlanok maradnak.

A romani helyzetét számos tényező nehezíti. Egyrészt a romani nem tekinthető területhez rögzült nyelvnek, mivel nem kapcsolódik egy adott földrajzi vagy politikai egységként körülhatárolható, homogén területhez. Elterjedése mozaikszerű, és beszélőközösségei különböző országokban, gyakran egymástól elszigetelten élnek. Másrészt a romani beszélőközösségek szociolingvisztikai szempontból sajátos helyzetben vannak, hiszen a kisebbségi helyzetük miatt nem kerülhetik el a környező társadalom nyelveinek használatát, ezért a romani beszélőközösségek általában két-, vagy ennél is többnyelvűek. A romani főként az elsődleges nyelvi szocializáció szinterein, azaz a szűkebb vagy tágabb rokonságban és főként szóbeli kommunikációban sajátítható el, ugyanis a többségi társadalom nyelve(i) által uralt szintereken, így az oktatásban, a közéletben, a médiában, a tudományban stb. a romanit beszélőknek nem adódott lehetőségük, hogy nyelvüket használják, ennek következtében a szaknyelvi regiszterek szinte egyáltalán nem alakultak ki, az ezt meghonosító próbálkozások pedig elenyészőek és meglehetősen kezdetlegesek maradtak (Rosenberg 2023a, 174–175).

További jelentős gyakorlati problémát jelent a sztenderdizált helyesírás és nyelvtan hiánya, ami a különböző országokban élő közösségek közötti kommunikációs nehézségeken túl a kölcsönszavak használatának eltéréseit eredményezte a különböző dialektusokban (Meyer 2019, 129–160). A romani nyelvnek ugyanis számos nyelvváltozata él ma is, a nyelvváltozatokat pedig az idők során különböző kutatók eltérő szempontok szerint csoportosították. A különböző részletességű és változó módszertannal végzett kategorizációkat érintő kritikák újabb és újabb megoldásokat eredményeztek, a legfrissebb kutatások (Elšík–Beníšek 2020, 400–408) jelenleg tizenkét nyelvjáráscsoportot különböztetnek meg egymástól.

A lexikai hiány megoldási lehetőségei

A különböző regiszterek korlátozott megléte és a hozzájuk tartozó lexikális hiány orvoslására különböző időszakokban és különböző területeken eltérő megoldások születtek. Ezek lehetnek tudatos nyelvtervezés eszközei éppúgy, ahogy spontán, bármely beszélő által alkalmazott stratégiák, melyek egymással párhuzamosan is alkalmazhatók.

A helyi nyelvekből történő kölcsönzés

Az első a spontán jelenséggént értelmezhető, a beszélőközösségek által használt környezeti nyelvekből történő kölcsönzési folyamat, amely során a beszélők az általuk beszélt repertoár elemeit nyelvek között is felhasználják, amennyiben a kommunikációs felek repertoárja azonos, vagy hasonló. E megközelítés korlátozott alkalmazhatóságát és kockázatait is éppen ez jelzi: a módszer csak azokban az esetekben alkalmazható hatékonyan, amelyekben a repertoárok elenyésző mértékben térnek csak el egymástól, tehát a folyamat a romani nyelv fejlődését csupán lokális, kisközösségi szinten támogatja. A stratégia veszélye a romanira nézve éppen abban rejlik, hogy a romani és a hozzá képest valamilyen hegemon helyzetben lévő helyi, hivatalos nyelvek közelítése mindkét nyelvben okoz változásokat, azonban kevésbé a fenntartható kétnyelvűséghez, inkább a kreolizálódás ritka lehetősége mellett a romani fokozatos elhagyásához, azaz végső soron a nyelvcserehez járul hozzá.

Belső innováció

A második lehetséges módszer a belső keletkezésű szavak létrehozása. Akadnak széles körben ismertek, pl. *xanralo* 'rendőr', *thuvalji* 'cigaretta', *čoxajipe* 'boszorkányság, varázslat', *bašadji* 'hegedű', *šeruno* 'főnök, vezető', de a romani nyelvű értelmiség irodalom- és szakszövegfordítási kísérleteiben, szótárszerkesztési gyakorlatában és oktatásra szánt anyagok írásakor hozott létre leggyakrabban belső keletkezésű szavakat, pl. *jekhipe* 'egység', *šajipe* 'lehetőség', *jakhalo* 'kamera', *ginadji* 'könyv', *trubujipe* 'szükséglet' stb. Ez a tevékenység jelentős korlátokba ütközik: a nyelv lexikai repertoárja súlyos hiányosságokat mutat, miközben a belső innovációs elemek száma elenyésző. Például csupán két főnévképző suffixum áll rendelkezésre (*-pe*, *-mo*) dialektális variánsaikkal (*-po*, *-pa*, *-be*, *-ben*, *-mos* stb.), amelyek között szemantikai eltérés nincs (részletesebben lásd Rosenberg 2024). Az irodalmi és általában az írott szövegek pontos értelmezése e tényezők miatt még a tapasztalt olvasók

számára is komoly kihívást jelent, a kevésbé gyakorlottak esetében pedig akadályozza a szöveg pontos megértését. Egyes lexémák szemantikailag annyira terheltté válnak, hogy növelik a szöveg homályosságát, ezzel korlátozva vagy akár ellehetetlenítve annak értelmezhetőségét. Emiatt az írók gyakran lemondanak purista szándékaikról, és transzparensabb – vagy annak vélt – stratégiákat alkalmaznak, mint például a helyi nyelvekből történő kölcsönzés, vagy a nemzetközi szavak átvétele.

Az internacionalizmusok kérdése

A harmadik irányzat az európai nyelvekből átvett kölcsönszavak és internacionalizmusok alkalmazását részesíti előnyben, hogy az adott nyelvváltozat szélesebb körben érthető maradjon, és ne növekedjen a nyelvváltozatok száma. Ez spontán módon az interdiálektális kommunikációban nem mindig működik gördülékenyen, inkább az írásbeli kommunikációban vagy tudatos nyelvalakítás során alkalmazzák. A tényleges internacionalizmusok – például *kafeterija* 'kávézó', *prezidento* 'elnök', *geografija* 'földrajz', *sezono* 'évszak', *žurnalisto* 'újságíró', *egzameno* 'vizsga' – használata főként nyelvtanulók és tudatos nyelvhasználók körében figyelhető meg, rendszerint írott szövegekben vagy különböző országokból származó cigány beszélők közötti kommunikációban. A motiváció részben a helyi nyelvektől való izoláció és a nyelvfenntartás reménye, részben pedig az interdiálektális kommunikáció elősegítése, amely révén feloldhatók a helyi nyelvekben használt *odbori* 'osztály', *ostaji* 'ua.' kifejezések korlátozottságai például a *sekcija* ~ *sekciovo*, *departamento* szavak által. Akadnak roma szervezetek, valamint prominens politikai és emberjogi aktivisták, akik kifejezetten szorgalmazzák ezt a megközelítést, hangsúlyozva a roma közösség transznacionális jellegét, illetve a nemzetállamokon átnyúló, közös identitástudat fontosságát.

E kommunikációs stratégia azonban csak a több világnyelvet jól ismerő beszélők számára működőképes. A romani kongresszusok és kulturális események rávilágítanak arra, hogy a résztvevők sokszor angolul sikerebben kommunikálnak, nem csupán nyelvtudásuk szintje miatt, hanem az angol nyelvi formák nagyobb transzparenciája révén, ami egy ad hoc romani nyelvújítással szemben mindig előnyben lesz. Az internacionalizmusok túlzott használata ezenfelül módosítja a nyelv jellegét és hangzását, választóvonalat húzva a nyelvújítási szavakat ismerők és nem ismerők között, miközben jelenleg nincs intézményes mechanizmus az új nyelvi elemek visszacsatornázására, és az ezzel kapcsolatos igények sem ismertek.

Míg az első két irányzat kritikája mérsékeltebben jelenik meg, addig a nyelv-purizmus hívei határozottan ellenzik a kölcsönszavak beépítését, különösen az internacionalizmusok esetében, amelyeket a nyelv hitelességének felhígulásaként értelmeznek. Egyes romani beszélőközösségek tagjai hangsúlyozzák, hogy a nyelvet „tisztá”, „eredeti” vagy „ősi” formájában kell megőrizni, külső hatásoktól mentesen. Ez a szemlélet azonban kontraproduktív lehet, mivel figyelmen kívül hagyja a romani és általában a nyelvek természetes változásait is (Abercrombie 2018, 741–761; Matras 2015, 295–316).

A hindista-szanszkritista felfogás

A negyedik, hindista-szanszkritista irányzat Magyarországon mintegy negyven éve jelent meg, célja a hiányzó romani szaknyelvi regiszterek létrehozása és a lexikai űr mesterséges betöltése hindi és szanszkrit kölcsönszavak révén. Egy nyelvileg és társadalmilag heterogén környezetben e megközelítés a kölcsönös érthetőség javítását és a nyelvmegtartás hatékonyságát ígéri (Rosenberg 2023c, 232–236; részletesebben lásd a cikk 3. fejezetében).

A be nem avatkozás

Az ötödik, szinte „láthatatlan” irányzat a romani nyelv beszélőinek autonóm stratégiáit érvényesíti anélkül, hogy beavatkozna a nyelvhasználati színterekbe. Elsődleges funkcióját továbbra is a bizalmas, családon és rokonságon belüli kommunikáció eszközeként tartja fenn, még akkor is, ha ez hosszú távon a nyelv visszaszorulásához és végső soron nyelvvesztéshez vezethet (Rosenberg 2023a, 175–176). A sztenderdizáció hiánya azonban akadályozhatja a különböző dialektust beszélők közötti hatékony interakciót, különösen az oktatásban és multidialektális környezetekben, ahol a konzisztens nyelvhasználat kulcsfontosságú (Kyuchukov 2021, 123–136). Emellett a regionális nyelvek és kultúrák által befolyásolt romani dialektusok eltérő nyelvi attitűdöket eredményezhetnek a kölcsönszavak használatával kapcsolatban: míg egyes közösségek integrálják ezeket, mások elutasítják alkalmazásukat (Abercrombie 2018, 741–761; Matras 2015, 295–316).

A szanszkrit és a hindi nyelv viszonyáról röviden

A szanszkrit, egy ősi indoeurópai nyelv, kiemelkedő szerepet tölt be India és azon túli kulturális és szellemi hagyományokban. Gyakran „istenek nyelveként” említik, és a hinduizmus liturgikus nyelveként számos területen, köztük a filozó-

fiában, a tudományban és az orvostudományban is használatos. Irodalma páratlan gazdagságú, a vallási szentírásoktól – például a Védáktól és az Upanisadoktól – a klasszikus költészetig és drámáig terjed, jelentős hatást gyakorolva számos modern nyelvre és irodalmi hagyományra (Dwivedi–Dobriyal 2022; Markhap et al. 2024, 262–265; Vyas 2023, 1–10).

A hindi egy modern indoárja nyelv, amely az észak-indiai dialektusokból, különösen a Khari Boliból fejlődött ki. Bár szókincse és nyelvtana jelentős mértékben megőrizte a szanszkrit elemeit, a mogul korszakban perzsa és arab hatásokkal is gazdagodott (Rao et al. 2010, 679–695). A világ egyik legnagyobb beszélőközösségével rendelkezik, 500–600 millió ember használja, így az angol és a mandarin után a harmadik legelterjedtebb nyelv (Pallathadka et al. 2022, 92–98; Sourabh–Mansotra 2012, 6–17). India hivatalos nyelveként kulcsszerepet játszik a társadalmi és politikai diskurzusban, és számos regionális nyelvvel együtt létezik. A hindi lejegyzésére szolgáló devanágari írás fonetikus, annak jellege megkönnyíti a hangok pontos ábrázolását (Saini et al. 2023, 74–88; Sharma et al. 2006, 805–816).

A hindi és a szanszkrit kapcsolata nem csupán nyelvi leszármazás kérdése, hanem szociolingvisztikai dimenzióval is bír. Míg a hindi India nemzeti nyelveként a modern indiai identitás szimbóluma, a szanszkritot a hagyományokkal és a spiritualitással társítják (Chand 2011, 6–35).

Tatsama szavak

A prákrit nyelvekben, vagyis a középind nyelvekben, az anyanyelvű grammatikusok három etimológiai osztályt különböztettek meg: *tatsama*, *tadbhava* és *desi/deśya/deśaja*. A szókincs, különösen az igei állomány túlnyomó részét a *tadbhava* 'annak lényege, abból lett' szavak alkotják (Kahrs 1992, 67–69). E kifejezések szanszkrit eredetűek, ám a nyelvi fejlődés során fonológiai és morfológiai változásokon mentek keresztül, melyek jelentős módosulásokat eredményeztek alakjukban. A *tatsama* (< *saṃskṛtatsama* 'a szanszkrittal azonos') kifejezés eredetileg a klasszikus szanszkritból átvett szavakra vonatkozik, amelyeket a modern indoárja nyelvek – például az asszámi, bengáli, marathi, nepáli, odia, hindi, gudzsaráti és szingaléz – valamint egyes dravida nyelvek, például a malajálám és a telugu is megőriztek (Pischel 1965, 7; Drocco 2012, 119–120; Jha 2019, 36). E lexikai elemek jellemzően a magasabb regiszterekben fordulnak elő, így a művelt nyelvhasználat részét képezik. Helyesírásuk gyakran megőrzi az eredeti szanszkrit formát, még akkor is, ha a kiejtésben változások figyelhetők meg. A *desi/deśya* 'vidéki' szavak etimológiája nem vezethető vissza a szanszkritra; ezek túlnyomórészt dravida és munda eredetű

jövevényszavak, amelyeket az indoárja népvándorlások előtt beszélt őshonos, jelenleg Dél-Indiában honos nyelvekből kölcsönöztek (Grierson 1920, 67–69; Mesthrie 2018, 232). E kategória megjelölésére a *desaja* ('bennszülött, őslakó') terminus is használatos, amely kifejezi e lexikai elemek indiai szubkontinensre jellemző autochton eredetét (Kahrs 1992, 67–69). Az irodalmi szövegekben e szavak ritkábban fordulnak elő.

A hindista-szanszkritista felfogás

A 2000-es évek végén több, a Web 2.0 korszakához köthető platform indult, ahol a felhasználók nemcsak romani nyelvű kezelőfelületet használhattak, hanem tartalmat is létrehozhattak. Ilyen volt például a 2009-ben elindított, de néhány éven belül megszűnt Kaskosan nevű cigány közösségi oldal is. A 2006 márciusában indított romani nyelvű Wikipédia az első és máig lényegében utolsó komolyabb kezdeményezés, amely azonban nem vált széles körben sikeressé és ismertté. Utóbbi esetben az egyetlen szerkesztő a devanágari és a latin ábécét egyaránt alkalmazta, utóbbit az akadémiai konvencióktól eltérően, az angolhoz hasonló megoldásokkal. Emellett a hindi nyelv szolgált a neologizmusok forrásaként és az internacionalizmusok helyettesítésére.

E nyelvújítási törekvéseknek világszerte akadnak támogatói és ellenzői. Magyarországon már az 1980-as évek végén, az 1990-es évek elején megjelentek olyan újságcikkek, amelyek a romani nyelv indiai eredetét hangsúlyozták, háttérbe szorítva annak európai kötődéseit (pl. Karsai 1989). Joshi (1992) ennél is továbbment, és a devanágari írásmódot preferálta a latin betűs átírás helyett. Cikkében a szanszkrit produktivitását emelte ki, amelynek „nagyszámú prefixuma, suffixuma és infixuma” révén szerinte kimeríthetetlen forrása lehet az új szavak alkotásának. Emellett támogatta Rajko Đurić kezdeményezését is, amely Belgrádban nyári iskolát indított romani és hindi nyelvoktatásra, bár véleménye szerint a pandzsábit is [sic!] be kellett volna illeszteni a tananyagba (Rosenberg 2023a, 177–178).

Magyarországon a hindista-szanszkritista szemléletű publikációk túlnyomó többsége Karsai Ervin és követőinek szerzői, szerkesztői és lektori tevékenységéhez köthető, különösen szótárak anyagában lelhető fel (Rosenberg 2023c, 232–236). Az általam „hindista-szanszkritista felfogásnak” nevezett irányzatnak több elnevezése is ismert, például „újind nyelvfrissítés” (vö. Hegyi 2003), amely azonban terminológiailag pontatlan, mivel a szanszkrit óind, míg a hindi újind nyelv.

A gyakorlati problémák

A hindista-szanszkritista felfogás gyakorlati problémáit korábbi tanulmányaimban részletesen elemeztem (lásd Rosenberg 2023a, 2023b, 2023c, 2024) és megállapítottam, hogy a szótárírók tevékenysége sem az adott országon belül, sem nemzetközi szinten nem volt összehangolt, így az átvett lexikai elemek kiválasztása véletlenszerűen történt. Emellett a szerzők nem vették figyelembe a romani nyelv hangtani szabályait, a morfológiai rendszerszerűség hiányzott, valamint a magánhangzó-hosszúság és a hangsúly jelölésének elhagyása miatt a szavak helyes kiejtése ellehetetlenült. A szótárak temérdek elírást tartalmaznak, és előfordul, hogy a kölcsönzött lexémák olyan jelentést kaptak, amellyel eredetileg nem rendelkeztek, a jelentésárnyalatokat pedig teljes mértékben figyelmen kívül hagyták.

A módszertani hiányosságok között a felesleges duplikációk tömeges előfordulása, például *vitezi* 'vitéz' (Sztójkó 2002, 310), *vityazo* 'vitéz' (310) (< ro. *viteáz(u)* 'vitéz', a magyarhoz hasonlóan szláv kölcsönzés, vö. bolgár *bumez* 'ua.', szerbhorvát *vitez* 'ua.' < ósszláv **vitędzь*, < ősgermán **wīkingaz*) és **bahadur* 'vitéz' (32), vagy **badla* 'csere' (Sztójkó 2002) vö. *paruvipe* 'csere' is kiemelkedő probléma. Továbbá a nyelvi tabuk figyelmen kívül hagyása sértő vagy komikus kifejezések kialakulásához vezetett, ami súlyos nyelvi és társadalomismereti hiányosságokra utal, például legtipikusabbak a **khulnel* 'kibomlik' (Sztójkó, 2002a, 152), **khulna* 'keverék' (152) szavak, ahol a szó eleje egybeesik a romani *khul* 'széklet, ürülék' főnévvel; a legaggályosabb a **khulzhanel* '(meg)nyílik' ige (152) (< hindi *khulnā*) átvétele, amely újraértelmezve 'szar tudja' értelemmel bír (vö. r. *khul* 'széklet, ürülék' + *žanel* 'tud'). Kimutattam, hogy míg egyes szótárakban a hindista-szanszkritista kölcsönszavak aránya csupán 1-2%, más művekben meghaladja a hasznos szókészlet felét. Különösen problémás, hogy romani szótárként publikált munkákban a tényleges romani szavak – korábbi román, görög, örmény és perzsa jövevényszavakkal együtt – mindössze 27%-ot tesznek ki, míg a minden szempontból kifogásolható hindi és szanszkrit neologizmusok 53%-os arányt érnek el (Rosenberg 2025).

E cikkben nem célom ezen problémák részletes vizsgálata, ugyanakkor egyes elméleti kérdésekkel való összefüggéseik miatt bizonyos esetekben elkerülhetetlen, hogy ne térjek ki rájuk.

Elméleti problémák

Térbeli és időbeli távolság

A romani nyelv lexikai kölcsönzéstörténete a beszélőközösségek migrációjának térbeli és időbeli eltérései miatt rendkívül összetett. Öröklött réteget tekintve azonban nemcsak a nyelvészek, hanem egyes indiai és a romani nyelvet beszélők is felismerhetik – és tapasztalatok szerint felismerik – a romani és bizonyos indiai nyelvek közötti rokonságot. Az öröklött lexikai elemek jelenléte a romani nyelvben a cigányság több évszázados migrációjára vezethető vissza, amely során a romani egyes jellemzőit megőrizte indiai eredetéből (Rai et al. 2012; Moorjani et al. 2013; Rogers 2021). Az alapvető kifejezések szintjén valóban akadnak hasonlóságok, ha például összevetünk egy hindi (1) mondatot egy északkelet-magyarországi romani dialektusbeli megfelelőjével (2):

	मैं	भूखी	हूँ।
	Main	bhūkhī	hū.
(1)	I	hungry.ADJ.F	be.1SG
	'(Én) éhes vagyok.' (hindi, nőnem)		
	Me	bokhali	hom.
(2)	I	hungry.ADJ.F	be.1SG
	'(Én) éhes vagyok.' (romani nyelv, cerhári nyj., nőnem)		

A hasonlóságok azonban elsősorban lexikai szinten figyelhetők meg, és a teljes lexikai repertoárt tekintve elenyészőek, így a hindista-szanszkritista felfogás kritikusai szerint az indiai eredet minden létjogosultsága ellenére távolba vesző tényező, mivel a különbségek jelentősek (lásd a 3–4-es példát):

	पेट्रोल-डीजल	के	दाम	में	कोई	बदलाव
	Petrol-dīzal	ke	dām	mē	koī	badlāv
(3)	petrol-diesel.N-N.	GEN	price.PL	LOC	some. INDEF. PRON	change.N
	नहीं	हुआ	है।			
	nahī	huā	hai.			
(3)	NEG	occur.V.PERF	be.3SG			

A benzin- és dízelárakban semmilyen változás nem történt. (hindi)

(4)	E	benzinaki	taj	e	dizelaki	ahor
	ART.F.SG	petrol. POSS	and	ART.F.SG	petrol. POSS	price.F.SG
	na				parudjija.	
	NEG				change.V.PERF.3.SG	
	A benzin és a gázolaj ára nem változott. (romani nyelv, cerhári nyj.)					

Choli Daróczi (1992) a romani nyelv európai karakterét hangsúlyozta, és a devanágari írásrendszer alkalmazását nosztalgikus, romantikus elképzelésnek tekintette. Tálos (1997) és Hegyi (2003, 121) a sztenderdizáció megalapozatlan lépéseit bírálták, utóbbi szerint: „Nem fogadjuk el az indiai nyelvekből átvett szavakat, mert túlságosan eltávolodtak a jelenlegi romani dialektusoktól, sem kulturálisan, sem grammatikailag nem illeszkednek a hazai cigányság által beszélt változatokba” (lásd még Arató 2014).

A kritikák azonban két alapvető szempontot figyelmen kívül hagynak, amelyek alapvetően befolyásolják a hindista-szanszkritista felfogás megítélését. Egyrészt a romani nyelvet beszélő közösségek elvándorlása Észak- és Északnyugat-Indiából korábban történt, mint a devanágari írásrendszer elterjedése (vö. Sagar 1992; Mendizabal et al. 2012), ezért a devanágari alkalmazása anakronisztikus lenne, még akkor is, ha feltételeznénk a romani írásbeliség meglétét az elvándorlás idején. Ez még akkor is így van, ha a devanágari használatát a hindista-szanszkritista nézet képviselőinek is csak egy kisebb része támogatja. Másrészt a romani és az Indiában beszélt nyelvek közötti kötelék az elvándorlással véglegesen megszakadt, és kulturális elemek szintjén sem mutatható ki közvetlen kapcsolat. Az elmúlt mintegy 500 évből nem dokumentálható semmilyen nyelvi kontaktus a romani és más indiai nyelvek között, sem szóban, sem írásban. Ennek következtében az 1980–90-es évek egyedi nyelv-alakító kísérleteit megelőzően nem ismert újind eredetű kölcsönszó a romani nyelvben. E tényezők összessége alapján nem indokolt a lexikai hiány pótlása sem a hindiből, sem más indiai nyelvekből.

A hindi nyelv kiválasztása mint hegemon aktus

A hindi, India egyik hivatalos nyelve, meghatározó szerepet tölt be az ország nyelvi struktúrájában, és Észak-, valamint Közép-Indiában a standard nyelv és *lingua franca* szerepét tölti be. A világ harmadik legelterjedtebb nyelveként azonban dominanciája aggályokat vet fel az indiai szubkontinensen beszélt

további kisebb nyelvek és dialektusok marginalizációjával kapcsolatban, különösen egy olyan országban, amelyet kiemelkedő nyelvi diverzitás jellemez. A 2001-es népszámlálás szerint az indiai lakosság 41,03%-a jelölte meg anyanyelveként a hindit vagy annak dialektusait (Sato–Sharma 2017), ami a nyelv térnyerésére utal, különösen a városi területeken, ahol a migráció és gazdasági lehetőségek a használatát tovább erősítették.

Ez a dominancia azonban nem jelent általános elfogadottságot. Delhiben például a különböző hindi dialektusok közötti kölcsönös érthetőséget szocio-kulturális tényezők befolyásolják, ami nyelvhasználati és identitásbeli eltérésekhez vezethet (Bhola 2023, 55–64). A hindi térnyerése részben a kormányzati és oktatási politikának tulajdonítható, amely előnyben részesíti a használatát a regionális nyelvekkel szemben. A hivatalos nyelvi státusz és az oktatási rendszer támogatása következtében a hindi a hatalom és presztízs nyelvévé vált, miközben a kisebb nyelvek háttérbe szorulnak. Az elitképzésben és a munkaerőpiacon való érvényesüléshez a hindi ismerete szociális mobilitási tényezővé vált, ugyanakkor az „elit bezáródásának” (Chand 2011, 6–35) jelensége figyelhető meg, ahol a hindi kompetencia a társadalmi státusz markereként funkcionál, elidegenítve a regionális nyelvek beszélőit.

A városi központokban a hindi és az angol dominanciája különösen szembe-tűnő, ami a regionális nyelveket hátrányos helyzetbe hozza. A helyzetet tovább bonyolítja a kódváltás jelensége, különösen a hinglish megjelenése, amely a hindi és angol ötvöztetésével népszerű kommunikációs eszközzé vált a városi ifjúság körében (Parshad et al. 2016, 375–389). A hindi globális szerepének erősítése akaratlanul is hozzájárulhat a kisebb nyelvek elhanyagolásához, amelyek gyakran nem rendelkeznek megfelelő intézményi támogatással a megőrzésükhöz és népszerűsítésükhöz. Ez a folyamat a kulturális homogenizáció veszélyét is magában hordozza, ami a nyelvi sokszínűség csökkenéséhez vezethet (Pallathadka et al. 2022, 92–98).

India nyelvi helyzete tehát összetett: egyszerre van jelen a hindi globális elismerésének pozitív megítélése és a kisebb nyelvek jövőjével kapcsolatos aggodalom. A hindista-szanszkritista felfogás képviselői azonban figyelmen kívül hagyják a nyelvi és a társadalmi kontextust, és továbbra is a hindit tekintik a lexikai bővítés elsődleges forrásának. Ennek egyik magyarázata, hogy sokáig nem állt rendelkezésre részletes szanszkrit–magyar szótár, míg magyar–hindi szótár igen (lásd Kós 1973), ami a hindi szavak iránti érdeklődést ki tudta szolgáltatni. Ugyanezen okból a pandzsábi sem került előtérbe, noha valószínűsíthető, hogy a mai pandzsábi áll legközelebb a cigányok feltételezett származási helyén beszélt nyelvhez, nem pedig a hindi.

A hindi mint (vélt) egzotikum

A hindi kölcsönzések alkalmazásával a romani nyelv indiai eredetét kívánják hangsúlyozni, és az indiai nyelvekhez való közelítésre törekednek. Ennek érdekében az átvett szavakat nem nyelvészeti szempontok, hanem azok „indiai hangzása” alapján választották ki – ezeknek egy része valóban a szanszkritből eredeztethető, legyen az *tadbhava*, vagy *tatsama* szó. Ez a válogatási elv azonban számos problémát vet fel, mivel több olyan lexikai elem is átvételre került, amely maga is kölcsönszó a hindiben, például *vaxt* ’idő’ (< hindi *vaqt* < arab *waqt*), *tasvir* ’kép’ (< hindi *tasvīr* < perzsa *tasvir* < arab *taṣwīr*), *bahadur* ’vitéz’ (< hindi *bahādura* < perzsa *bahādor*), vagy *nilam* ’árverés’ (< hindi *nīlām* < portugál *leilão* < arab *al-’i lām*). Ha az adott szó kellően indiai jellegűnek – orientalista perspektívából egzotikusnak – tűnt, átvételre kerülhetett, hiszen a szótárak szerkesztői nem tudták, hogy esetleg a hindiben is csak perzsa, arab, vagy épp portugál kölcsönzésekről van szó.

Nemcsak az átvett, hanem a kizárt lexikai elemek is árulkodóak. Az angol eredetű hindi szavak – például *kāpīrāiṭ* ’szerzői jog’ (< angol *copyright*) vagy *dipārtaṁeṇṭ ṣṭor* ’áruház’ (< angol *department store*) – egyáltalán nem kerültek be a romani szótárakba. Hasonlóképpen nem szerepelnek olasz eredetű hindi jövevényszavak sem, mint *salāmī* ’szalámi’ (< olasz *salami*) vagy *tambolā* ’tombola’ (< olasz *tombola*). Ezek nem kerültek átvételre annak ellenére sem, hogy ezen denotátumokra más megfelelőt sem kínálnak a szótárak, hiszen európai szemmel ezek többé-kevésbé általánosan ismert, de semmiképp sem különleges kifejezések. Ez az elutasítás purista szemléletet tükröz, amely szemben áll a hindista-szanszkritista irányzat egyébként inkább internacionalistának tekinthető törekvéseivel.

Továbbá a szavak kiválasztásánál következetlenség figyelhető meg, hiszen míg a hindi egzotikumnak tekintett lexémáit kritikátlanul átvették, addig a magyar nyelvben is meghonosodott indiai eredetű szavak teljesen kimaradtak. Így sem hindi, sem magyar közvetítésben nem kerültek be a romani szótárakba olyan kifejezések, mint *bungaló*, *dzsungel*, *guru*, *jógi*, *pizsama*, *puncs*, *sampon* stb. (Rosenberg 2024). Ez is azt jelzi, hogy a hindi szavak átvétele nem nyelvészeti vagy kommunikációs szükségszerűsége, hanem egzotikusnak vélt jellegük preferálásán alapult.

A részvételiség kérdése

A helyi közösségek bevonása a nyelvi tervezésbe jelentős előnyökkel járhat, mivel növeli a nyelvpolitikai intézkedések relevanciáját és hatékonyságát.

Zhao (2017) szerint a közösségi részvétel lehetővé teszi a helyi ismeretek és kulturális sajátosságok integrálását, amely személyre szabottabb és hatékonyabb nyelvpolitikát eredményezhet. King és mtsai. (2008, 907–922) hangsúlyozzák, hogy a nyelvpolitika sikeressége érdekében figyelembe kell venni a közösség hiedelmeit és gyakorlatait, mivel ezek alapvetően befolyásolják a nyelvhasználati szokásokat. A nyelv nem csupán kommunikációs eszköz, hanem identitásformáló tényező, amely hatalmi struktúrákkal és társadalmi reprezentációval is összefonódik. A közösségi bevonás egyfajta ellenállást is jelenthet a domináns nyelvi ideológiákkal szemben, amint az alulról szerveződő részvétel példája is mutatja a szlovákiai roma középiskolások esetében, ahol a nyelvpolitikai döntésekben való aktív részvétel kulcsszerepet játszott (Payne 2016, 161–180). Ezen túlmenően a közösségi részvétel elősegíti a nyelvi felelősségtudat kialakulását, amely hozzájárulhat a nyelv hétköznapi használatának növekedéséhez és ezáltal életképességének fenntartásához (Abbasi et al. 2023). Abercrombie (2018) és Matras (2015) szerint a közösségi alapú nyelvi tervezés áthidalhatja a hagyományos és a modern nyelvi gyakorlatok közötti szakadékot, megteremtve a nyelv relevanciáját a fiatalabb generációk számára.

Ugyanakkor a közösségi részvétel jelentős kihívásokkal is jár. Az eltérő nyelvi ideológiák és prioritások belső konfliktusokat eredményezhetnek, amelyek akadályozhatják a nyelvi tervezés hatékonyságát. Sapkota és Adhikaree (2023, 1–18) szerint a politikai és ideológiai nézeteltérések gyakran megnehezítik a közösségi alapú nyelvtervezési kezdeményezések sikerét. Emellett a nem szakértő közösségi tagok korlátozott nyelvtervezési ismeretei olyan döntésekhez vezethetnek, amelyek nem felelnek meg a nyelvpolitikai elveknek, így a nyelvi revitalizáció helyett akár annak akadályozásához is hozzájárulhatnak. Hatoss (2006, 287–306) kiemeli, hogy a közösségi alapú megközelítések gyakran túlzottan leegyszerűsített megoldásokat eredményeznek, amelyek nem képesek kezelni a nyelvhasználat komplexitását multikulturális környezetben.

A hindista-szanszkritista felfogás mesterséges nyelvtervezési folyamatként értelmezhető, mivel az elvándorlást követően nem állt fenn kapcsolat a romani és az indiai nyelvek között. A természetes nyelvi tendenciákkal szembenelő nyelvújítás nem tükrözi a beszélőközösségek tényleges igényeit, és bár hatékony nyelvmegtartást ígér, valójában nem szolgálja a közösség érdekeit. Az irányzat vezető alakjai nemcsak hogy nem kapcsolódnak a romani közösségekhez, de többnyire nem is anyanyelvi beszélők, így semmilyen felhatalmazással vagy legitimációval nem rendelkeznek (Rosenberg 2023a, 178).

A szakmai kompetencia (hiánya)

Míg a hindi esetében a tatsama szavakat a szanszkritban jártas tudósok, írók, költők, drámaírók, filozófusok és újságírók alkalmazták – akik anyanyelvük legkiválóbb és széles körben elismert mesterei voltak –, addig a romani nyelv esetében ez a folyamat nem rendszerszerű és nem tudományosan megalapozott. A hindista-szanszkritista irányzatot nem egy jól megtervezett nyelvpolitikai stratégia vezérli, hanem az egzotikus „kelet” iránti romantikus vonzalom, amelyet gyakran a nyelvi kompetencia hiánya kísér. A mozgalom képviselői nem rendelkeznek megfelelő hindi vagy szanszkrit nyelvtudással, és sok esetben a romani nyelv ismerete is megkérdőjelezhető körökben.

Ezt a hiányos szakmai háttérrel több tényező is alátámasztja. Mint azt már megjegyeztem, a romani nyelv hangtani szabályszerűségeit, valamint a romani és a hindi/szanszkrit fonológiai és morfológiai különbségeit a szerzők figyelmen kívül hagyták, nem szimulálták a történeti hangváltozásokat, így a hindi kölcsönzések egy része a romani fonémakészlet hiánya miatt ki sem ejthető. A magánhangzó-hosszúság és a hangsúly jelöléséről lemondtak, így a szavak helyes kiejtése bizonytalan. A kölcsönzött lexémák morfológiája nem mutat rendszerszerűséget, a szótárak pedig számos elgépelést és félreolvasásból adódó hibát tartalmaznak, amelyek a devanágari írásrendszer transliterációjának hiányos ismeretéből erednek. A nyelvújítás következtetlenségét tovább fokozza, hogy a kölcsönzött szavakat gyakran az eredeti jelentésüktől eltérő értelemben kezdték használni, miközben a jelentésárnyalatokat teljes mértékben figyelmen kívül hagyták. Emellett a nyelvújítók nem koordinálták erőfeszítéseiket sem országos, sem nemzetközi szinten, így a lexikai bővítés véletlenszerűen történt, ami nem egységesítette a nyelvet, hanem éppen újabb variációkat eredményezett (Rosenberg 2023b, 36–37).

Ez a tendencia ellentétes a romani beszélőközösségek ténylegesen alig ismert igényeivel, amelyek feltehetőleg hatékony nyelvmegtartást és a romani nyelv romaninak való megőrzését tartaná szem előtt – még akkor is, ha ez kivitelezhetetlennek látszik. Ha ugyanis a nyelvújítás eredményei csak az intézményes keretek között tanulók számára elérhetőek, az kizárja azokat az anyanyelvi beszélőket, akik nem vettek részt ebben a folyamatban, így stigmatizálja és diszkriminálja őket. Ez a helyzet akár családon belüli nyelvi megosztottsághoz is vezethet, amely a nyelvmegtartás sikerét eleve ellehetetleníti, még akkor is, ha a felsorolt számos egyéb probléma nem állna fenn. Továbbá az egységesség hiánya mélyebb választóvonalat hoz létre a különböző országokban élő romani közösségek között, így az interdialektális kommunikációt nem segíti, hanem

inkább akadályozza. Az ilyen nyelvtervezési gyakorlatok tehát nem csupán szakmailag kifogásolhatóak, hanem társadalmi szinten is kontraproduktívak, mivel nem biztosítanak fenntartható és széles körben elfogadható nyelvi megoldást a romani közösségek számára.

Összegzés

A romani nyelv lexikai bővítésére tett kísérletek széles spektrumot ölelnek fel, amelyek közé a helyi nyelvekből történő kölcsönzés, a belső szóalkotás, az internacionalizmusok bevezetése, valamint a hindista-szanszkritista irányzat is beletartozik. A különböző stratégiák eltérő mértékben járulnak hozzá a nyelv életképességének megőrzéséhez, de közös jellemzőjük, hogy a romani nyelv jelenlegi helyzetének komplexitásából fakadó kihívásokkal kell szembenéznük. A vizsgálat kimutatta, hogy a helyi nyelvekből történő kölcsönzés történelmileg és jelenleg is a legtermészetesebb lexikai bővítési mechanizmus, azonban hosszú távon növeli a kétnyelvűségi nyomást, és hozzájárulhat a nyelvcserehez. A belső szóalkotás, bár purista törekvések eredménye, csak korlátozott eszközkészlettel rendelkezik, és nem képes önállóan megoldani a lexikai hiány problémáját. Az internacionalizmusok használata az interdialektális kommunikáció elősegítését célozza, de hiányzik mögüle az egységes kodifikáció, így a kölcsönzések gyakran szórványosan és szabályozatlanul kerülnek be a különböző dialektusokba.

A hindista-szanszkritista irányzat a lexikai hiány mesterséges pótlására törekszik hindi és szanszkrit eredetű szavak bevezetésével. Azonban a kutatóm rámutatott arra, hogy ebben a formában ennek a törekvésnek sem nyelvészeti, sem társadalmi alapja nem indokolható. A romani és az indiai nyelvek közötti kapcsolat több évszázaddal ezelőtt megszakadt, így a modern hindi vagy szanszkrit lexikai elemek integrálása nem épít természetes nyelvi folytonosságra. Emellett az irányzat következetlenségei is jól kimutathatók: a szavak kiválasztása véletlenszerű, a nyelvi rendszerbe való illesztésük fonológiai és morfológiai szempontból nem következetes, és a jelentésátviteli folyamatok figyelmen kívül hagyása miatt az új lexikai elemek gyakran nem a romani beszélők számára releváns módon jelennek meg.

A vizsgálat egyik fontos megállapítása, hogy a hindista-szanszkritista irányzat képviselői nem rendelkeznek megfelelő nyelvi kompetenciával sem a romani, de különösen nem a hindi vagy a szanszkrit nyelvek esetében. Az átvett szavak kiejtése gyakran bizonytalan, helyesírásuk következtlen, és a morfológiai rendszerbe való beillesztésük sem szabályozott. Az irányzat továbbá nem épít

a romani beszélőközösségek aktív részvételére, így az általuk kidolgozott lexikai elemek nem tudnak széles körben elterjedni. Az új szavak nem a közösség természetes nyelvhasználati mintáira reflektálnak, hanem egy kívülről irányított, mesterséges kodifikációs kísérletet képviselnek. Ezen problémák fényében megkérdőjelezendő, hogy a hindista-szanszkritista irányzat valóban alkalmas eszköze-e a romani nyelv revitalizációjára. Az eredmények azt mutatják, hogy az irányzat inkább nyelvi és társadalmi szakadékokat teremt, semmint hogy hozzájárulna a romani nyelv fenntarthatóságához. Az egységesítés helyett újabb változatokat eredményez, és tovább mélyíti az interdiálektális kommunikáció problémáit.

A kutatás rávilágít arra, hogy a romani nyelv fenntarthatósága szempontjából a közösségi részvétel alapvető fontosságú. A beszélőközösségek aktív bevonása nélkül minden nyelvtervezési kísérlet csupán kívülről irányított kezdeményezés marad, amelynek esélye sincs a természetes nyelvhasználatba való beépülésre. Éppen ezért a jövőbeli nyelvi revitalizációs stratégiáknak figyelembe kell venniük a beszélőközösségek igényeit és nyelvhasználati sajátosságait, miközben kerülniük kell azokat az önkényes nyelvpolitikai döntéseket, amelyek nem illeszkednek a közösség tényleges nyelvi realitásához. Összességében elmondható, hogy a romani nyelv megőrzésére és fejlesztésére irányuló törekvéseknek olyan megközelítéseket kell követniük, amelyek szakmai kompetencián és a beszélőközösségek nyelvi autonómiáján alapulnak, figyelembe veszik a nyelv történeti fejlődését és a beszélőközösségek társadalmi helyzetét, valamint elkerülik azokat a mesterséges beavatkozásokat, amelyek a természetes nyelvhasználati minták figyelmen kívül hagyásával járnának.

Irodalom

- Abbasi, Muhammad Hassan – Mushtaque Ahmed Solangi – Wafa Mansoor Buriro. 2023. Micro-Level Language Planning of Torwali Language in KPK: A Roadmap for Indigenous Languages and Digital Census-2023. *Pakistan Languages and Humanities Review* 7 (3). 215–224. Gujranwala, Pakistan. [https://doi.org/10.47205/plhr.2023\(7-III\)21](https://doi.org/10.47205/plhr.2023(7-III)21).
- Abercrombie, Amelia. 2018. Language purism and social hierarchies: Making a Romani standard in Prizren. *Language in Society* 5 (47): 741–761. <https://doi.org/10.1017/s0047404518000969>
- Arató Mátyás. 2014. Cigányok, nyelvek, oktatás és tudomány. *Új Pedagógiai Szemle* (9–10): 36–46.
- Bhola, Isha. 2023. Dialectal Variation and Mutual Intelligibility of Hindi in Delhi. *International Journal of Languages and Culture* 3 (2): 55–64. <https://doi.org/10.51483/ijlc.3.2.2023.55-64>

- Chand, Vineeta. 2011. Elite positionings towards Hindi: Language policies, political stances and language competence in India. *Journal of Sociolinguistics* 1 (15): 6–35. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9841.2010.00465.x>
- Choli Daróczi József. 1992. Az irodalmi cigány nyelv kialakításának problémái. *Romano Nyevipe* 6 (5–6): 6.
- Courthiade, Marcel. 2009. *Morri angluni rromane čhibăqi evroputni lavustik*. Budapest: Fővárosi Önkormányzati Cigány Szociális és Művelődési Módszertani Központ – Romano Kher.
- Davison, Alice. 2015. 42. Hindi-Urdu: Central Issues in Syntax In *Volume 3*, szerk. Kiss Tibor – Artemis Alexiadou. 1478–1518. Berlin–München–Boston: De Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783110363685-002>
- Drocco, Andrea. 2012. Eternal Sanskrit and the meaning of the tripartite Prakrit terminology *tatsama*, *tadbhava* and *deśī*. *Linguistica e Filologia* 32. 119–136.
- Dwivedi, Deepak Kumar – Kusum Dobriyal 2022. Rāvaṇārjunīyaṁ mahākāvya meṁ aṣṭādhyāyī pāṭhakramānusāra tavyattavyādi kṛtya-pratyayom kā āvalokana. (Observation of Tavyattvyadi Kṛtya Suffixes according to Ashtadhyayi syllabus in Ravanarjuniyam epic). *Himalayan Journal of Social Sciences and Humanities* 1 (17). <https://doi.org/10.51220/hjssh.v17i1.12>
- Elšík, Viktor – Michael Beníšek. 2020. Romani dialectology. In *The Palgrave Handbook of Romani Language and Linguistics*, szerk. Yaron Matras. – Anton Tenser. 389–427. Cham: Palgrave Macmillan.
- Friedman, Victor A. 2000. Romani in the Balkan Linguistic League. In *Valkanikē Glossologia: Sygkhronia kai Diakhroni. Balkanlinguistik: Synchronie und Diachronie*, szerk. Tzitzilis, Ch. – Symeonidēs, Kh. 95–105. Thessaloniki: University of Thessaloniki.
- Grierson, George. 1920. Indo-Aryan Vernaculars (Continued). *Bulletin of the School of Oriental Studies* (3): 1.
- Hatoss Anikó. 2006. Community-Level Approaches in Language Planning: The Case of Hungarian in Australia. *Current Issues in Language Planning* 7 (2–3): 287–306. <https://doi.org/10.2167/cilp099.0>.
- Hegyí Ildikó. 2003. A cigány nyelv modern nyelvvé válásának lehetőségei. In *Cigány Néprajzi Tanulmányok 12*, szerk. Bódi Zsuzsanna. 119–120. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság.
- Jha, Bipin Kumar. 2019. Transformation and Significance of Sanskrit (Tatsama) Words. *Mahatma Gandhi Central University Journal of Social Sciences MGCUIJSS* Volume-I, Issue 1, April-September, 34–39.
- Joshi, Anirudh. 1992. Néhány javaslat a cigány nyelv szabványosításához. *Romano Nyevipe* 6 (9): 10.
- Kahrs, Eivind. 1992. What is a tadbhava word? *Indo-Iranian Journal*(35): 2–3.
- Karsai Ervin. 1989. A cigány nyelv helye. *Romano Nyevipe* 3 (4): 6.

- King, Kendall A. – Lyn Wright Fogle – Aubrey Logan-Terry. 2008. Family language policy. *Language and Linguistics Compass* (5) 2: 907–922. <https://doi.org/10.1111/j.1749-818x.2008.00076.x>
- Kós Péter. 1973. *Magyar–hindi szótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kyuchukov, Hristo. 2021. Russian roma children and their language development. *Edukacja Międzykulturowa* 1 (14): 123–136. <https://doi.org/10.15804/em.2021.01.06>
- Markhap, Verity – Khagen Basumatary – Clarity Markhap. 2024. *Significance of sanskrit sahitya and darshana in ayurvedic literature*. Ayushdhara: 262–265. <https://doi.org/10.47070/ayushdhara.v11i3.1641>
- Matras, Yaron. 2002. *Romani: A linguistic introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Matras, Yaron. 2006. Romani. In *Encyclopedia of Language and Linguistics*, szerk. Brown, Keith. Oxford: Elsevier.
- Matras, Yaron. 2015. Transnational policy and 'authenticity' discourses on romani language and identity. *Language in Society* 3 (44): 295–316. <https://doi.org/10.1017/s0047404515000202>
- Mendizabal, Isabel – Oscar Lao – Urko M. Marigorta – Andreas Wollstein – Leonor Gusmão – Vladimir Ferak – Mihai Ioana – Albena Jordanova – Radka Kaneva – Anastasia Kouvatzi – Vaidutis Kučinskas – Halyna Makukh – Andres Metspalu – Mihai G. Netea – Rosario de Pablo – Horolma Pamjav – Dragica Radojkovic – Sarah J. H. Rolleston – Jadranka Sertic – Milan Macek – David Comas – Manfred Kayser. 2012. Reconstructing the Population History of European Romani from Genome-wide Data. *Current Biology* 22 (24): 2342–2349. <https://doi.org/10.1016/j.cub.2012.10.039>.
- Mesthrie, Rajend. 2018. *Language in Indenture: A Sociolinguistic History of Bhojpuri-Hindi in South Africa*. London: Taylor–Francis.
- Meyer, Anna-Maria. 2019. The creation of orthographies for Romani by means of 'Slavic' alphabets. In *Slavic Alphabets and Identities*, szerk. Sebastian Kempgen – Vittorio S. Tomelleri (Hrsg.). 129–160. Bamberg: University of Bamberg Press. <https://doi.org/10.20378/irb-57844>
- Moorjani, Priya – Patterson, Nick – Loh, Po-Ru – Lipson, Mark – Kisfali, Péter – Melegh, Bela I. – Bonin, Michael – Kádaši, Eudevít – Rieß, Olaf – Berger, Bonnie – Reich, David – Melegh, Béla. 2013. Reconstructing Roma History from Genome-Wide Data, *PLoS ONE* 3 (8): e58633. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0058633>
- Pallathadka, Harikumar – Laxmi Kirana Pallathadka – Telem Kamlabati Devi. 2022. Importance of hindi language and its significance in nation-building. *Integrated Journal for Research in Arts and Humanities* 6 (2): 92–98. <https://doi.org/10.55544/ijrah.2.6.12>
- Parshad, Rana D. – Suman Bhowmick – Vineeta Chand – Nitu Kumari – Neha Sinha. 2016. What is India speaking? Exploring the “Hinglish” invasion. *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications* 449. 375–389. <https://doi.org/10.1016/j.physa.2016.01.015>

- Payne, Mark. 2016. The inclusion of Slovak Roma pupils in secondary school: contexts of language policy and planning. *Current Issues in Language Planning* 18 (2): 161–180. <https://doi.org/10.1080/14664208.2016.1220281>
- Pischel, Richard. 1965. *A Grammar of the Prākṛit Languages*. New Delhi: Motilal Banarsidass.
- Rai, Niraj – Chaubey Gyaneshwer – Tamang Rakesh – Pathak Ajai Kumar – Singh Vipin Kumar – Karmin Monika – Singh Manvendra – Rani Deepa Selvi – Anugula Sharath – Yadav Brijesh Kumar – Singh Ashish – Srinivasagan Ramkumar – Yadav Anita – Kashyap Manju – Narvariya Sapna – Reddy Alla G. – van Driem George – Underhill Peter A. – Villems Richard – Kivisild Toomas – Singh Lalji – Thangaraj Kumarasamy. 2012. The Phylogeography of Y-Chromosome Haplogroup H1a1a-M82 Reveals the Likely Indian Origin of the European Romani Populations. *PLoS ONE* 1 (7): e48477. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0048477>
- Rao, Chaitra, Jyotsna Vaid, Narayanan Srinivasan, and Hsin-Chin Chen. 2010. Orthographic characteristics speed Hindi word naming but slow Urdu naming: evidence from Hindi/Urdu biliterates. *Reading and Writing* 6 (24): 679–695. <https://doi.org/10.1007/s11145-010-9256-9>
- Rogers, Carol. 2021. Inclusion or Exclusion: UK Education Policy and Roma Pupils. In *Social and Economic Vulnerability of Roma People*, szerk. Mendes, Maria Manuela – Magano, Olga – Toma, Stefânia. 3–17. https://doi.org/10.1007/978-3-030-52588-0_1
- Rosenberg Mátyás. 2023a. Hindi kölcsönzések a romani szótárakban. *Alkalmazott Nyelvtudomány, Különszám*, 2. 174–193.
- Rosenberg Mátyás. 2023b. Řomane alavara ando Ungro kathar 1797 ži kaj 2023. In *11. Romológus konferencia: Tanulmánykötet. (Gypsy Studies – Cigány tanulmányok 48.)*, szerk. Rosenberg Mátyás. 23–47. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet, Romológia és Nevelésszociológia Tanszék – Romológiai Kutatóközpont.
- Rosenberg Mátyás. 2023c. Hindikane alava andel řomane alavara ando Ungro In *11. Romológus konferencia.:Tanulmánykötet. (Gypsy Studies – Cigány tanulmányok 48.)*, szerk. Rosenberg Mátyás. 229–252. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet, Romológia és Nevelésszociológia Tanszék – Romológiai Kutatóközpont.
- Rosenberg Mátyás. 2024. Šajmata thaj pharimata ande la řomana šibaki planifikacija In *12. Romológus konferencia: Tanulmánykötet (Gypsy Studies – Cigány tanulmányok 50)*, szerk. Szigeti Mónika Veronika – Rosenberg Mátyás 62–75. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet, Romológia és Nevelésszociológia Tanszék – Romológiai Kutatóközpont.
- Sagar, Krishna C. 1992. *Foreign influence on ancient India*. New Delhi: Northern Book Centre.
- Saini, Komal – Tripti Dutta – Shivika Sood – Vinayak Gupta – Tinky Saini – Navneet Kaur – and Seema Sharda. 2023. A Comparative Study on Class Characteristics

- of Devanāgarī Script Writers from Three Different States of India. *Arab Journal of Forensic Sciences & Forensic Medicine* 5 (1): 74–88. <https://doi.org/10.26735/AXEB7234>.
- Sapkota, Bhaba Datta Gupta – Siddhi Binod Adhikaree. 2023. Public Participation in Needs Identification and Prioritization at Local Level Annual Plan: Experiences from Kirtipur Municipality, Kathmandu. *Janabhawana Research Journal* 1 (2): 1–18. <https://doi.org/10.3126/jrj.v2i1.57483>
- Sato, Eriko – Aruna Sharma 2017. Translanguaging in Translation: A Case Study of an English Translation of a Hindi Novel “Godaan”. *International Journal of Language and Literature* 2 (5). <https://doi.org/10.15640/ijll.v5n2a14>
- Sharma, Nabin, Umapada Pal, Fumitaka Kimura – Sankar K. Pal. 2006. Recognition of Off-Line Handwritten Devnagari Characters Using Quadratic Classifier. In *Computer Vision, Graphics and Image Processing*, szerk. Kalra, Prem K. – Peleg, Shmuel. 805–816. Berlin– Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg. https://doi.org/10.1007/11949619_72
- Sourabh, Kumar – Vibhakar Mansotra. 2012. Query Optimization: A Solution for Low Recall Problem in Hindi Language Information Retrieval. *International Journal of Computer Applications* 17 (55): 6–17. <https://doi.org/10.5120/8845-2987>
- Sztojók Ilona. 2002. *Ungriko-romano vasteski alava: Magyar–roma kéziszótár*. Szeged: Genvin BT.
- Tálos Endre. 1997. Nem az írás teszi a nyelvet: Szerény észrevételek a cigányírástervezetekkel kapcsolatban. *Amaro Drom* (10): 23–24.
- Vyas, Mina S. 2023. Sanskrit in Modern Context: Exploring the use and revival of Sanskrit in contemporary society, including its role in education, literature, and arts, *Revista Review Index Journal of Multidisciplinary* 3 (2): 1–10. <https://doi.org/10.31305/rrijm2023.v03.n02.001>
- Zhao, Chuqiao. 2017. Assimilationist Ideology and Minority Language Rights: The Case of Manchu Language Endangerment and Revitalization. *World Journal of Educational Research* 4 (1): 46–61. <https://doi.org/10.22158/wjer.v4n1p46>

THEORETICAL PERSPECTIVES ON HINDI AND SANSKRIT LOANWORDS IN ROMANI

This study examines the theoretical and practical dimensions of loanwords of Hindi and Sanskrit origin in Romani, with a particular focus on the challenges posed by the Hindist and Sanskritist approach to language reform. It critically evaluates various lexical expansion strategies in Romani, including borrowing from local languages, internal word formation, the incorporation of internationalisms, and the Hindist-Sanskritist model. The findings suggest that the artificial integration of Hindi and Sanskrit elements lacks natural linguistic continuity, is structurally inconsistent, and

fails to adhere to phonological and morphological regularities. Moreover, the selection of new lexical items appears arbitrary, and speaker community engagement remains minimal. The analysis concludes that such language reform does not contribute to the sustainability of Romani; rather, it exacerbates linguistic and social fragmentation. For the revitalisation of Romani to be effective, language planning must be grounded in the active participation and linguistic autonomy of its speaker communities.

Keywords: Romani, Hindi, Sanskrit, corpus planning, loanwords

TEORIJSKI ASPEKTI ANALIZE ROMSKIH POZAJMLJENICA IZ HINDIJA I SANSKRTA

Studija analizira teorijske i praktične aspekte adaptacije romskih pozajmljenica poreklom iz hindijske i sanskrite, sa posebnim osvrtom na problematiku obnove tih jezika. Istraživanje daje pregled raznih strategija za leksičko proširivanje romskog jezika – počev od pozajmljivanja iz lokalnih jezika, zatim unutrašnju tvorbu reči, adaptaciju internacionalizama, pa sve do hindi-sanskritskog pristupa. Rezultati pokazuju da se veštačka integracija elemenata hindi i sanskritskog porekla ne zasniva na prirodnoj jezičkoj kontinuiranosti, nedosledna je i ne pokazuje fonološko-morfološku sistematičnost. Odabir novih leksičkih jedinica je puka slučajnost, a učešće jezičke zajednice u ovom procesu je zanemarljivo. Analiza dovodi da zaključka da ova vrsta obnove jezika ne podržava održivost romskog jezika, već naprotiv, stvara jezički i društveni procep. U interesu efikasnosti obnove romskog jezika jezičko planiranje treba da se zasniva na jezičkoj kompetenciji, na aktivnom učešću govorne zajednice i na jezičkoj autonomiji.

Ključne reči: romski jezik, hindi, sanskrit, pozajmljenice, planiranje korpusa